

## PAPER DETAILS

TITLE: Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Uygulama

AUTHORS: Esra AYGÜN,Nazan SAHBAZ KILINÇ

PAGES: 107-125

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3081319>

## **Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Uygulama<sup>1</sup>**

### **The Relationship between Institutional Quality and Economic Growth: An Econometric Application**

**Esra AYGÜN \* Nazan ŞAHBAZ KILINÇ \*\***

---

Makale Geliş Tarihi / Received :14.04.2023  
Makale Kabul Tarihi / Accepted :30.06.2023

---

#### **ÖZET**

Ülkelerin iktisadi gelişmişlik farklılıklarının nedenleri iktisat literatürünün süre gelen tartışma konularından biri olmuştur. Farklılıkların nedenlerini açıklamak için kullanılan kuramlar gerek açıklayıcılık düzeylerinin sınırlı olması gerekse ortaya çıktıkları dönemin problemlerine çözüm getirme amacı taşıdıkları için yeni kuram arayışını devam ettirmiştir. Bu arayışlar neticesinde "Kurumsal İktisat" yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Kurumsal İktisat yaklaşımıyla birlikte kurum, kurumsal kalite gibi kavramlar araştırmalara konu olmuştur.

Bu bakış açısıyla hazırlanan tez çalışmasının amacı, kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin panel veri yöntemleri kullanılarak test edilmesidir. Bunun için, Eberhardt & Teal (2010) AMG tahmircisi kullanılarak OECD Üyesi 38 ülke üzerine yapılan analiz sonuçlarına göre, kurumsal kalite endekslerinden Politik İstikrar ve Şiddetin Olmaması, Düzenleme Kalitesi ile Hukukun Üstünlüğü faktörlerinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığı tespit edilmiştir.

---

**Anahtar Kavramlar:** Kurum, Kurumsal Yapı, Ekonomik Büyüme, Kurumsal Kalite, Panel Veri Analizi

---

#### **ABSTRACT**

The reasons for the differences in economic development of countries have been one of the ongoing debates in the economics literature. Theories used to explain the reasons for these differences continued the search for new theories, both because their explanatory level was limited and because they aimed to solve the problems of the period in which they emerged. As a result of these searches, the "Corporate Economics" approach has come to the fore. With the Institutional Economics approach, concepts such as institution and institutional quality have been the subject of research. The relationship between institutional quality and economic growth has been the focus of attention in economics since the first half of the 1990s and this interest still continues.

The aim of the thesis study, prepared from this point of view, is to test the effect of institutional quality on economic growth by using panel data methods. According to the results of the analysis on 38 OECD Member countries using the Eberhardt & Teal (2010) AMG estimator, it has been founded that the factors of Political Stability and Non-Violence, Regulatory Quality and Rule of Law, which are institutional quality indices, have a statistically significant effect on economic growth.

---

**Keywords:** Institution, Institutional Structure, Economic Growth, Institutional Quality, Panel Data Analysis

---

---

<sup>1</sup> Bu çalışma Esra Aygün tarafından Doç.Dr. Nazan Şahbaz Kılınç danışmanlığında hazırlanan "Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Uygulama" başlıklı tezden üretilmiştir. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İİBF İktisat Bölümü

\* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, esrayldrm782@gmail.com, **ORCID No:** 0000-0002-6198-2429

\*\* Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, nazan\_sahbaz@hotmail.com **ORCID No:** 0000-0003-1956-3965

## GİRİŞ

Kurumsal iktisat yaklaşımı iktisadi düşünce tarihine önemli katkılarda bulunmuştur. “Kurumsal İktisat Okulu” ekonomik faktörlerin yanı sıra, son yıllarda ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını incelerken ve açıklarken toplumların sahip olduğu hukuki, siyasal, kültürel ve sosyal yapılarını da dikkate almakta, ayrıca kurumlar, kurumsal yapı, kurumsal kalite gibi olguları da araştırmalara dâhil etmiş ve öteki iktisat okullarından değişik bir bakış açısı getirmiştir. Aslında kurumların oluşturduğu kurumsal yapının kalite düzeyini belirten ve ülkelerin yolsuzluk düzeyi, mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü, hukukun üstünlüğünü, politik istikrar durumlarından, düzenlemelerinin kalitesi gibi çeşitli değişkenlerden oluşan “kurumsal kalite” kavramı, piyasa aksaklıklarının önlenmesi ve işlem maliyetlerinin düşürülmesi ve belirsizliklerin minimum düzeye düşürülmesi gibi bir dizi nedenden dolayı ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilere yol açmaktadır. Bu çalışmada kurumsal kalitenin OECD ülke grubunun iktisadi büyümeleri üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bu doğrultuda toplamda 38 OECD üyesi analize dahil edilmiştir. 2002-2020 dönemini kapsayan sürede ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasındaki ilişki Eberhardt & Teal (2010) AMG Tahmincisi ile büyüme modeli kullanılarak panel veri analiziyle araştırılmıştır. Model kapsamında belirlenmiş olan bağımlı değişken sabit fiyatlar ile kişi başına düşen GSYH; bağımsız değişkenler ise sabit sermaye, emek, hükümet harcamaları, ticari açıklık oranı ile kurumsal kalite faktörleri olarak düzenleme kalitesi, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, yolsuzluğun kontrolü, yönetimin etkinliği, politik istikrar ve şiddetin olmaması ve hukukun üstünlüğüdür.

Bu çalışmanın temel amacı, kurumsal kalite faktörlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ne yönde olduğunu tespit edebilmektir. Bu kapsam hazırlanan çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmada ilk önce kurumsal iktisat kavramının doğuşu ve gelişimi incelenmektedir. Daha sonra kurumsal kalite kavramı ele alınarak, kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ile ilgili teorik çerçeve çizilmektedir. Son bölümde panel veri yöntemi kullanılarak elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

## 1.KURUMSAL İKTİSATIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

### 1.1. Kurumsal İktisadın Tanımı Doğuşu ve Gelişimi

Kurumsal iktisat kavramının daha iyi anlamak için asıl önemli olan şey kelimenin kökenine inmek olacaktır. Bu açıdan bakıldığında kurumsal iktisat kelimesinde geçen kurum kelimesinin ne anlama geldiğini, nasıl bir evrimsel süreçle ilerlediğini anlamak gerekmektedir. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan kurumsal iktisadın ilk sıralarda yer alan temsilcilerinden biri olan ve aynı zamanda kurumsal iktisat okulunun da kurucusu olan Thorstein Bunde Veblen “kurum” kavramını ortaya atmıştır. Veblen, Thorstein B. 1973 (1899)’ de *The Theory of Leisure Class*, Houghton Mifflin Company, Boston adlı kitabında kurum kavramını “*belirli bir dönemde yaygın olarak kabul edilen düşünce ve davranış alışkanlıkları*” şeklinde tanımlamıştır.

Kurumlar, yazılı olan ve yazılı olmayan kuralları içermektedir. Yazılı kurallar anayasa, kanunlar, mülkiyet hakları, sözleşmeler, yaptırımlar, yönetmelikler ve genel kanunları içermektedir. Yazılı olmayan kurallar örf ve adetler, gelenekler ve tabular gibi sosyal olarak tanınan davranış normlarını içerir. Bu normlar, insanlar arasındaki düzenli ve tekrarlanan etkileşimler ve içsel davranış kısıtlamalarından kaynaklanır (North, 2002: 51-64).

“Kurumsal iktisat” kavramını, kurumsallık, kurumcu veya kurumların iktisadı gibi ifadelerden ayıran temel bir kalite farkı vardır. Karl Polanyi’nin (1957) “Kurumsallaşmış Bir Süreç Olarak Ekonomi” adındaki çalışması kurumsal iktisadı başka kurumsalcı yaklaşımlardan farklılaştırmaktadır. Kurumsal iktisat nitelemesinin dışındaki diğer kurumsalcı yaklaşımların, kurumlara önem verdikleri ve öncelik verdikleri, dolayısıyla mevcut iktisadın dar kapsamlı kurumları da içine alacak şekilde genişletilmesini savunan fikirler oldukları söylenebilecektir. Bu ayrıma paralel olarak ekonomiyi kurumsallaşma sürecinin çekirdeği olarak gören tüm iktisatçılar da kurumsal iktisatçılar sınıfına dahil edilecektir (Özveren, 2007: 16-17). Kurumsal iktisat kavramı ilk kez Walton Hamilton tarafından kullanılmış olsa da bu fikrin temelini aslında 1880’li yıllar ekonominin bilimsel biçiminde ifade edilen şüphecilığe uygun olarak yeni yöntemler elde etmeye çalışan ekonomistlerin tartışmasına kadar götürmek mümkündür. Bu durumda, John Ingram’a ait olan ekonomi görüşleri, toplumun diğer yönleriyle daha yakından ilişkilidir, aşırı soyutlama ve tarihsel görüşlere gerektirmez ve Kurumsal İktisadın temelleri olarak sayılabilir (Tekeoğlu, 1993: 171).

19. yüzyılda kurumsal birikim sürecinin kişisel birikim sürecinin yerini aldığı görülmektedir. 19. yüzyılın sonunda büyük şirketler kurumsallaşmaya ve uluslararası nüfuz elde etmeye başlamıştır. Sermaye sahipleri artık kurum kavramını hayatlarına dahil etmişlerdir. Kurumsal iktisat kavramını ilk olarak Walton Hamilton, 1918 tarihinde Amerikan İktisatçılar Birliği’nin yıllık toplantısında sunduğu “İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım” (“*The Institutional Approach to Economic Theory*”) adlı çalışmasında kullanmıştır”. Hamilton bu bildiri ile genel olarak Ortodoks iktisat geleneğini eleştirmekte ve alternatif bir düşünce olarak kurumsalcı düşüncüyü savunmaktadır. (<https://dusunbil.com/veblenin-kurumsal-evrim-teorisinin-iktisat-sosyolojisine-katkisi-i/>).

Kurumsal iktisat yöntemi iktisadi düşünce tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde doğan ve hemen hemen hiçbir iktisadi okulunda tartışılmayan kurumsal iktisat çalışmalarına dahil etmiştir. Örneğin; Neo-Klasik iktisattan farklı olarak insanların düşüncelerine, tutumlarına ve davranışlarına vurgu yapmamakta, bunun yerine onları çevreleyen ve değiştiren kurumları ele almaktadır. Zaten Kurumsal Ekonomi Neo-Klasik iktisada karşı bir akım olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

## 1.2. Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri

Kurumsal İktisat, iktisat bilimini hukuk, maliye, tarih, felsefe, siyaset gibi birçok bilim dalı ile değerlendiren, iktisadın toplum ve diğer alanlar ile ne gibi ilişkiler içerisinde olduğunu araştıran iktisada karşı itirazlar sunan, disiplinler arası bir bilimdir. Kurumsal iktisadın temel özelliklerine bakıldığında;

- Kurumsal iktisat, piyasadaki diğer değişkenler de dahil olmak üzere ekonomiyi tüm yönleriyle incelemektedir.
- Ekonomide istikrarlı ve eşit bir gelir dağılımının sağlanması için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğine inanılmaktadır. Kurumsal ekonomistler, daha eşit bir gelir ve refah dağılımı elde etmek için özgürlüğü ve demokratik yeniliği destekler.
- Kurumsal İktisat, insanların belirsizlik koşullarında düşünme yeteneklerinin sınırlı olduğunu bilir.

- Kurumsal iktisat, ortaya çıktığı ilk andan itibaren neo-klasik iktisadın eksikliklerinin farkındadır ve ekonomik süreçte teknolojinin önemini vurgulayarak Neo-klasik iktisadın kıtlık boyutunu değiştirmeye çalışmıştır.
- Kurumsal ekonomide, *"tüm dengelim"* yöntemi kullanmaz *"tümevarım"* yöntemi kullanılır.
- Kurumsal iktisatçılar, ekonomide Darwinci yaklaşımı benimsemişlerdir.
- Kurumsal iktisatçılar tarafından ortaya atılan soru Klasik doktrinde olduğu gibi *"bu nedir?"* sorusu değildir, *"buraya nasıl geldik? Buradan nereye gideceğiz?"* gibi sorulardır.
- İnsan davranışlarını anlamlandırmada akli muhasebeye değil de alışkanlıklara öncelik verilmektedir
- Kurumsal iktisatçılar, ekonomik olayların meydana geldiği ve geliştiği yerde anlaşılabilirliğine inanırlar. Örneğin, mülkiyet ve Anonim Şirket (A.Ş.) gibi şekilleri, kurumlar kategorisinde değerlendirilmelidir. Duygular, sezgiler vb. gibi şeyler de sosyal tepkiler kategorisine girmelidir.
- Kurumsal iktisatçılar; Bireyler ve toplum arasındaki olaylara nedensel açıklamalar getirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.
- Kurumsal iktisatçılara göre ekonomik hayatta *"uyum"* diye bir şey yoktur; *"çıkarlar arası çatışma"* vardır.
- Kurumsal iktisatta üretim, tüketim ve gelir dağılımı gibi kavramların Klasik varsayımlarla açıklanamayacağını ancak kurumların kararıyla bu sorunlara çözüm yolu aranmasını gerektiğini savunurlar (North, 2002: 50).

## 2.KURUMSAL KALİTE ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

### 2.1.Kurumsal Kalite Kavramı

Kurum kalitesi, temelde adli niteliğe sahip olan geniş bir kavramdır. Kurum kalitesi konusunda önemli çalışmalar yapmış olan North, kurumu insanlar arasındaki etkileşimi şekillendiren yapay bir kısıtlama olarak tanımlamaktadır. Kurumsal kalite North'a göre ülkenin yöneticilerinin haklarını hukuka uygun bir şekle dönüştürmek amacıyla yürütme yetkisine uygulanan kısıtlamaları geliştirmektir (North, 2002: 10). Easterly'e göre, kurum kişilerin haklarını ve önüne çıkabilecek fırsatlarını öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkeler için yüksek kaliteli kurumların ayrılmaz bir unsuru olarak etkin kamu hizmetlerini de kapsamaktadır (Doğan, 2019: 16). Geniş anlamda kurumsal kalite kurumların etki kapsamındaki faaliyetlerin pozitif yönde gelişimi, kurumların etkin işleyişi ve kural setlerinin doğruluğu ve uygulanabilirliği olarak da ifade edilebilir. (Figankaplan, 2017: 72).

Kurumsal kalite standardı olarak, "yönetişim" kavramı genellikle bu kavramla eşanlamlı olarak ele alınmıştır. Aslında bu iki kavram literatürde sıklıkla birbirini ifade etmek için

kullanılmaktadır. Yönetişim kavramı 1989'da Dünya Bankası tarafından ilk defa Afrika raporunda yönetişimi Afrika'da bir "yönetişim krizi" olarak ifade edilmiştir (Yamak, 2015: 89).

## **2.2.Kurumsal Kalitenin Ölçülmesi**

Kurumsal kalitenin tanımlanmasıyla ilgili belirsizlik ölçülmesine ilişkin endekslere de yansımaktadır. Kurumsal kalite göstergelerinin çok sayıda olması ve çeşitlilik göstermesi ölçümü zorlaştırmaktadır.

Kurumsal kalite ölçümünü gerçekleştirmek için çeşitli endeksler oluşturulmuştur. En sık kullanılan endeksler arasında Fraser Enstitüsü (Fraser Institute) tarafından hazırlanan Dünya Ekonomik Özgürlükler Endeksi EFW (Economic Freedom Index of the World), Dünya Bankası'nın sunduğu Küresel Yönetişim Göstergeleri WGI (Worldwide Governance Indicators) ve Freedom House Endeksi yer almaktadır. Bu kurumların endekslerinin tercih edilmesinin sebebi olarak her üç kurumun da veri setlerinin geniş değişkenlerden yararlanılarak elde edilmiş olması ve çok sayıda çalışmada bu üç kurumun endekslerinin tercih edilmesi gösterilebilir.

Ancak bu endekslerin ek olarak, kurumsal kalite hakkında fikir verebilecek ve kullanılabilecek başka veri setleri de yer almaktadır. Bunlar; Transparency International tarafından yayınlanan Yolsuzluk Algıları Endeksi (Corruption Perception Index), PolityIV'ün rejim karakteristikleri verileri, Business Environment Risk Intelligence'in farklı ülkelerde yatırım yapmak isteyen bireylerin bu ülkelerde karşılarına çıkabilecek yönetim sorunları ile ilgili bilgi veren Yatırım Riskleri Göstergeleri, Economist Intelligence Unit'in demokrasi endeksi, The Economist'in Democracy Index, Transparency International'ın Yolsuzluk Algılama Endeksi, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum) tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi (Global Competitiveness Index), Küresel Girişimcilik İzleme (Global Entrepreneurship Monitor) Endeksi, Dünya Bankası bünyesinde Uluslararası Finans Kurumu'nun İş Yapma Endeksi (Doing Business), Institute&Peace tarafından yayımlanan Dünya Barış Endeksi (World Peace Index) akademik araştırma ve siyasi karar alma süreçlerinde iyi bilinmekte ve kullanılmaktadır (Yamak, 2015: 94).

## **2.3.Kurumsal Kalitenin İktisadi Büyüme Etkisi**

Ülkeler arasındaki farklı büyüme oranlarını ve gelir düzeylerini açıklamaya çalışan üç ana teori vardır. Bunlardan ilki; Lucas (1988), Romer (1986, 1990) (akt. Knack ve Keefer, 1995) tarafından geliştirilen, ekonomik performansın belirleyicileri olarak teknolojik değişim, beşeri sermaye ve fiziksel çıktıya odaklanan, neoklasik bir büyüme modelidir. İkincisi; coğrafi yerleşim teorisidir; ılıman iklimin ve pazara yakınlığın, yüksek büyüme oranları ve yüksek gelir seviyelerine ulaşmak için çok önemli faktörler olduğuna inanılmaktadır. Son teori ise; Scully (1988, 1992), North (1990), Barro (1996), Landes (1998), Knack (1995, 2003), Hall ve Jones (1999) ve Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001) tarafından savunulan çoğunlukla piyasaların desteklenebilmesi için anlaşmaların zorlayıcılığında, mülkiyet haklarının korunmasında ve yolsuzluğu engellemek amacıyla etkin kurumların oluşturulması gerekliliğini savunan kurumsal yaklaşımdır (Knack ve Keefer, 1995: 216).

Bugüne kadar iktisatçılar, ülkelerin ekonomik büyümedeki farklılıklarının nedenlerini, faktör birikimi, artan beşeri sermayenin getirisi ve teknolojik ilerleme ile açıklamaya çalışmış, ancak bu açıklayıcı değişkenlerin eksikliği iktisatçıları farklı arayışlara yöneltmiştir. Bu arayışlar çerçevesinde oluşturulan kurumsal kalite hipotezi özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Coase, North ve Landes gibi yeni kurumsalcıların araştırmalarıyla önem kazanmış ve ekonomik büyümedeki farklılıkları açıklamak için kullanılmıştır (Akın, 2012: 44).

Son dönemde ülkeler arası büyüme ve gelişmişlik farklılıklarının araştırıp açıklanmasında, “Kurumsal İktisat Okulu” yalnızca iktisadi faktörleri dikkate almakla kalmaz aynı zamanda toplumların sahip olduğu hukuki, siyasal, kültürel ve sosyal yapıları da göz önünde bulundurmak suretiyle kurum, kurumsal yapı, kurumsal kalite gibi olguları da araştırmalara dâhil etmiş ve farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Aslında kurumların oluşturmuş olduğu kurumsal yapının kalite düzeyini açıklayan ve ülkelerin yolsuzluk düzeylerinden, mülkiyet haklarına, ifade özgürlüğü seviyelerinden, hukukun üstünlüğüne, politik istikrar durumlarından, düzenlemelerinin kalitesine dek çok sayıda değişkeni kapsayan “kurumsal kalite” kavramı, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, işlem maliyetlerinin azaltılması, oluşan belirsizliklerin en aza indirilmesi gibi birçok sebeple ekonomik büyüme üzerinde önemli etkileri vardır. Ülkeler arasındaki farklı ekonomik büyüme oranlarının belirleyicilerinden birisi de kurumsal kalite olgusudur. Ekonomik büyüme açısından kurumların önemli bir rolü olduğu ve tek başlarına faktör birikiminin, teknolojik değişmelerin ülkeler arasındaki ekonomik faaliyet farklılıklarını açıklamada yeterli olamayacağı günümüzde kabul görmüştür (Yamak, 2017: 67).

Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırıldığı ampirik çalışmalarda kurumsal kaliteyi temsil eden çok fazla açıklayıcı değişken kullanılmıştır. Kurum kavramının geniş bir anlama sahip olması bu değişkenlerin çeşitliliğini arttırmıştır. Kurumları resmi kurumlar ve gayri resmi kurumlar olarak ayırdığımızda çalışmalarda kurumsal kalite göstergesi resmi kurumların kalite düzeyini temsil etmektedir. Literatürdeki çalışmalarında bazı kurumsal kalite göstergelerinin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu, bazı kurumsal göstergelerle ilişkisi ise daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Literatürde kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda genellikle kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin tespit edildiği görülmektedir. Bununla birlikte kurumsal kalite ile büyüme arasında negatif ilişki bulan çalışmalar da vardır.

Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasında önemli bir ilişki söz konusudur. Literatüre genel olarak bakıldığında, kurumsal kalite göstergelerinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğine ilişkin çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir.

Kurumsal kalite göstergeleri, bunları yayınlayan kaynakları ve literatürdeki erişilen sonuçları Tablo 2.1’de görülmektedir.

**Tablo 2.1.** Kurumsal Kalite Göstergelerinin Literatürde Sıklıkla Erişilen Sonuçları

| Göstergeler                   | Kaynak           | Literatürde Sıklıkla Erişilen Sonuç              |
|-------------------------------|------------------|--------------------------------------------------|
| Yargı bağımsızlığı            | Fraser Enstitüsü | Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif ve Anlamlı Etki |
| Hukukun Üstünlüğü             | Dünya Bankası    | Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif ve Anlamlı Etki |
| Düzenleme Kalitesi            | Dünya Bankası    | Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif ve Anlamlı Etki |
| Mülkiyet Haklarının Korunması | Fraser Enstitüsü | Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif ve Anlamlı Etki |
| Yolsuzluğun Kontrolü          | Dünya Bankası    | Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif ve Anlamlı Etki |

**Kaynak:** Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan çalışmalar sonucunda kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu konusunda önemli derecede fikir birliğine varılmıştır. Yapılan çalışmaların eksi olması ise kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönünün yeterince araştırılmamasından kaynaklanmaktadır.

Kurumsal kalite ile ekonomik büyümenin arasındaki etkileşim, kaynak kullanımının verimliliğini artırarak ve kaynak israfını önleyerek gerçekleşir. Olson 1996 yılındaki çalışmasında kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerine etkisini açıklarken etkin çalışan kaliteli kurumları olan ülkelerin kaynaklarını diğer ülkelere göre daha etkin kullanabileceklerini ve bu nedenle mevcut potansiyelin daha etkin şekilde kullanılmasının büyüme farklılıklarına neden olduğunu belirtmektedir (Olson, 1996: 19). Acemoğlu ve Robinson (2010) kurumların ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğuna ve ülkeler arasında kalkınma farklılıklarına yol açtığına işaret etmektedir. Hall ve Jones (1999) kurumları genellikle ülkede verimli üretim faktörleri olarak görür. Verimli, eksiksiz ve bozulmamış kurumlar ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Kaliteli kurumlar bir ülkenin kalkınmasında önemli rol oynar (Nawaz, Iqbal ve Khan, 2014: 17).

Kurumsal kalitenin yatırımlar yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisine kurumsal bir bakış açısıyla dikkate alındığında, kurumlar sayesinde yatırımı teşvik eden faktörlerin oluşması yatırım düzeyini arttırmakta ve ülkelerin büyüme rakamlarına olumlu etki yapmaktadır. İstikrar ise yatırımları teşvik eden bir diğer faktördür. Daha az ekonomik dalgalanma ve kırılganlığa sahip toplumlarda yatırıma yönelik artmaktadır. Kurumsal anlamda kaliteli kurumlara sahip toplumlarda ekonomik kırılganlıklara diğer ülkelere göre daha az rastlanmakta ve kurumsal kalite bir anlamda makroekonomik dalgalanmalara karşı kalkan görevi görmektedir. Kurumsal kalitenin artçı tepkilerinden biri, olası bir ekonomik krizde toparlanma sürecinin kısalmasıdır (Acemoğlu, Johnson, Robinson ve Thaicharoen, 2003: 51).

Bu durumda, ekonomik büyüme ve kurumsal kalite ilişkisiyle ilgili temel teorik açıklama, iyi kurumların, mülkiyet haklarını güçlü bir şekilde koruduğu ve en üst düzeyde ekonomik özgürlüğe izin verdiği, bu da işlem maliyetlerinde bir azalmaya ve pozitif dışsallıkların ortaya çıkmasına yol açtığı bu durumda yatırımları teşvik ederek ekonomik büyümeyi sağlayabileceği savunulmaktadır. Genellikle ekonomik büyümeye bağlı artan refah ve zenginlik seviyesi, yüksek kaliteli kurumlara olan talebin artmasına neden olmuştur. Bu nedenle, her zaman kurumsal kalitenin

yüksek olması ekonomik performansın artışına neden olmamakta bazı zamanlarda ise iyi ekonomik performansın bir sonucu olarak ülkelerin kurumsal kalite seviyelerinde artış ortaya çıkmaktadır. Bu görüşler, genellikle ekonomik büyüme ile kurumsal kalite arasında iki yönlü ve kompleks bir ilişki olduğuna işaret etmektedir (Yamak, 2017: 68).

### 3.EKONOMETRİK ANALİZ

#### 3.1.Literatür

Bu bölümde kurumsal kalitenin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini konu alan daha önceden araştırılıp yapılmış çalışmalara yer verilecektir.

**Tablo 3.1.** Literatür Özeti Tablosu

| Yazar ve Yayın Yılı                | Ülke-Dönem                                               | Yöntem                                  | Açıklayıcı Değişken ve Sonuçlar                                                                                                                                              |
|------------------------------------|----------------------------------------------------------|-----------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Yapraklı (2008)                    | 36 Üst ve Orta Gelir Grubu<br>Ülke 2002-2005             | Panel Veri Analizi                      | İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik (-)<br>Politik İstikrar (-)<br>Düzenleme Kalitesi (-)<br>Hukukun üstünlüğü (-)<br>Yönetim Etkinliği (+)<br>Yolsuzluğun Önlenmesi (+) |
| Artan, Hayaloğlu ve Demirel (2017) | gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler<br>1996-2015 | Panel Veri Analizi                      | Hesap verebilirlik ve şeffaflık (+)                                                                                                                                          |
| Şanlısoy ve Kök (2010)             | Türkiye 1987-2006                                        | Zaman Serisi Analizi                    | Politik İstikrarsızlık (-)                                                                                                                                                   |
| Aytun ve Akın (2014)               | 83 ülke 2000-2010                                        | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Teyyare ve Sayaner (2018)          | Türkiye 1984-2014                                        | En Küçük Kareler yöntemi                | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Şahin (2018)                       | MENA ülkeleri 2002-2015                                  | Panel Veri Analizi                      | yönetişim endeksi (+)<br>politik özgürlükler (anlamsız)                                                                                                                      |
| Özşahin (2016),                    | 1998-2014                                                | ARDL modeli                             | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Nawaz, Iqbal ve Khan (2014)        | 35 Asya Ülkesi (2014)                                    | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Mobarak ve Karshenansan (2012)     | petrol ihraç eden 33 ülke<br>1996-2007                   | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Asghar, Qureshi ve Nadeem (2015)   | Asya'nın gelişmekte olan<br>13 ülkesi 1990-2013          | panel ARDL ve panel nedensellik yöntemi | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Siddique, Nawaz ve Majeed (2016)   | 91 ülke 1999-2014                                        | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Chong ve Calderon (2000)           | Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler (1972-1995)          | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Knack ve Keefer, (1995)            | 1974-1989                                                | En Küçük Kareler yöntemi                | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Siddique ve Ahmed                  | 43 Ülke                                                  | Panel Veri Analizi                      | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |

|                      |                                                               |                                  |                                                                                                                                                                              |
|----------------------|---------------------------------------------------------------|----------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| (2009)               | 1984-2006                                                     |                                  |                                                                                                                                                                              |
| Wandeda, vd., (2021) | Sahra Altı Afrika Ülkeleri (SSA) 2006-2018                    | Dinamik Panel Tahmin Yöntemi GMM | Kurumsal Kalite (+)                                                                                                                                                          |
| Kassie (2021)        | 35 Afrika ülkesi (1985-2018)                                  | Dinamik Panel Tahmin Yöntemi GMM | Yolsuzluğun Önlenmesi (+)<br>Politik İstikrar (+)<br>Hukukun üstünlüğü (+)                                                                                                   |
| Seppo (2020)         | Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu (CEMAC) (1996-2018) | Dinamik Panel Tahmin Yöntemi GMM | Düzenleme Kalitesi (-)<br>Yolsuzluğun Önlenmesi (-)<br>İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik (+)<br>Politik İstikrar (+)<br>Hukukun üstünlüğü (+)<br>Yönetim Etkinliği (+) |

**Kaynak:** Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, uygulamalı çalışmaların çoğunluğunda kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmektedir.

### 3.2. Veri Seti ve Model

Bu bölümde modele ilişkin veri seti oluşturulmuş ve değişkenler belirlenmiştir. Kurumsal kalite ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yöntemi kullanılarak 2002-2020 dönemi çerçevesinde 38 OECD üyesi<sup>2</sup> ülke için test edilmiştir. Kurumsal Kalite Endeksleri 2002 tarihinden itibaren düzenli olarak yayınlandığından veri seti 2002 yılından başlamaktadır. Bağımlı değişken sabit fiyatlar ile kişi başına düşen GSYH değeridir (LNGDP). Bağımsız değişkenler ise sabit sermaye oluşumunun GSYH içindeki payı (K), istihdam oranı (L), kamu nihai tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı (G), ticari açıklık oranı (T) ve kurumsal kalite endeksleri (yolsuzluğun kontrolü (CC), yönetimin etkinliği (GE), politik istikrar ve şiddetin olmaması (PS), hukukun üstünlüğü (RL), düzenleme kalitesi (RQ), ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik (VA)) olarak belirlenmiştir.

**Tablo 3.2.** Kısaltmalar, Değişkenler ve Kaynaklar

| Kısaltma | Değişkenler            | Değişkenin Tanımı                                                                |
|----------|------------------------|----------------------------------------------------------------------------------|
| Y        | Reel GSYH Büyüme Oranı | Nominal büyüme oranının enflasyondan arındırılmış halidir.                       |
| K        | Sermaye                | Mal üretmek amacıyla kullanılan fiziksel araçlardır.                             |
| L        | Emek-İşgücü            | Mal ve hizmet üretimi sırasındaki insan kaynağıdır.                              |
| G        | Hükümet Harcamaları    | Hükümetin kamu yararına çalışmalarını finanse etmek üzere yaptıkları harcamadır. |
| TO       | Ticari Açıklık Oranı   | Toplam dış ticaret hacminin toplam yurt içi üretime oranlanmasıdır               |

<sup>2</sup> Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri.

|    |                                         |                                                                                                                          |
|----|-----------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| CC | Yolsuzluğun Kontrolü                    | Kamu gücüne haiz olanların bunu kişisel kazanç için kullanmaları                                                         |
| GE | Yönetimin Etkinliği                     | Kamu hizmetlerini düzenleyen hükümlerin kalitesini, hükümetin bağlılığının güvenilirliği konusundaki algıları ölçer.     |
| PS | Politik İstikrar ve Şiddetin Olmaması   | Siyasi istikrarsızlık ve siyasi olarak şiddet olasılığının değerlendirilmesidir.                                         |
| RL | Hukukun Üstünlüğü                       | Bireylerin arasında ve bireyler ile devlet arasındaki problemlerin hukuka uygun olarak çözülmesini sağlar.               |
| RQ | Düzenleme Kalitesi                      | Devletin kendini ilerletmesine imkan sağlayan uygun politika ve yasal düzenlemeleri formüle etme ve uygulama yeteneğidir |
| VA | İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik | Bireylerin özgürce fikir beyanını, siyasi ve sivil özgürlüğünü, insan haklarını ifade eder.                              |

**Kaynak:** WorldBank, World Development Indicators.

Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmeye yönelik oluşturulan ekonometrik modeller aşağıdaki gibidir:

$$\text{Model 1: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6CC_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 2: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6GE_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 3: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6PS_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 4: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6RL_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 5: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6RQ_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{Model 6: } y_{it} = a_1y_{it-1} + a_2K_{it} + a_3L_{it} + a_4G_{it} + a_5TO_{it} + a_6VA_{it} + \varepsilon_{it} \quad 3.3.$$

### 3.3.Ekonometrik Yöntem

Günümüzde ülkeler arasındaki ilişkilerin artması yatay kesit bağımlılığını dikkate almayı gerektirmektedir. Çünkü yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmaması hatalı tahmin ve belirleme problemleri gibi çeşitli olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle, yatay kesit bağımlılığını göz ardı etmeyen tahmin edicilerin ortaya çıkması panel zaman serileri literatürü için önem teşkil etmektedir. Bu tahmin ediciler ikinci nesil olarak da adlandırılır tahmin ediciler arasında Ortak İlişkili Etkiler (Pesaran, 2006) ve Eberhardt ve Bond (2009), Eberhardt ve Teal (2010), Eberhardt (2012) Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmin edicileri yer almaktadır. Çalışmam da kullandığım tahmin edici Eberhardt ve Bond (2009) ile Eberhardt ve Teal (2010) tarafından geliştirilen genişletilmiş ortalama grup (AMG) tahmin edicisidir (Eberhardt ve Teal 2010). Yatay kesit bağımlılığının varlığını sorgulamak için zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olduğu panellerde Breusch ve Pagan (1980) LM testi, Pesaran (2004) CD testi ve Pesaran vd. (2008) LM testi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin her biri boş hipotezde yatay kesit bağımlılığının olmadığını sınamaktadır. Bu çalışmada incelenen zaman aralığı 18 yıl (T= 18) ve ülke sayısı 38 (n=38) olduğu için yatay kesit bağımlılığının olup olmadığını

belirlemek için bu yöntemlere başvurulmuştur. Değişkenler ve uzun dönem denkleminde yatay kesit bağımlılığının olması durumunda durağanlık analizi yapılması için ikinci nesil yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Çünkü yatay kesit bağımlılığı olduğunda birinci nesil birim kök yöntemleri ile elde edilen sonuçlar doğru olmamaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlık analizi Pesaran (2007) ve CIPS (cross-sectionally augmented IPS) testleri ile yapılmıştır. CIPS istatistiklerinin Pesaran (2007) kritik tablo değerinden büyük olduğunda, birim kökün olduğunu gösteren boş hipotez kabul edilecek ve serinin durağan olmadığı sonucuna varılacaktır (Westerlund, 2005: 306).

Eş-bütünleşme yöntemi aracılığıyla aralarında uzun dönem ilişki görülen değişkenlerin uzun dönem katsayılarına ulaşabilmesi parametre tahminci yöntemlerini kullanarak tahmin etmesine Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) Tahmincisi denir. Literatüre bakıldığında bir çok farklı parametre tahmincisine rastlanmaktadır. Ancak parametre tahminci yöntemleri yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik faktörüne göre değişkenlik göstermektedir (Özşahin ve Üçler, 2019: 16). Korelasyonu göz önünde bulunduran uzun dönem eşbütünleşme katsayılarını tahmin etmek için panel AMG (Augmented Mean Group) yöntemi kullanılır. Panel AMG (Augmented Mean Group), korelasyon ile heterojenliğin olması durumunda bireysel katsayılar ile panelin tamamına ait sonuç veren ve ortalama grup etkisini hesaplayan tahmincidir (Eberhardt ve Bond, 2009: 1). Ayrıca Panel AMG yöntemi; serilerdeki ortak dinamik etkileri ve ortak faktörleri göz önünde bulunduran, dengesiz panellerde de kullanılan aynı zamanda hata teriminde içsel problemin varlığında da kullanılabilen güncel ve etkin bir tahmincidir.

Bu avantajlarına ek olarak Genişletilmiş Ortalama Grup yöntemi değişkenlerin bütünleşme derecelerinin aynı olmasında gerektirmemektedir. Genişletilmiş ortalama grup tahmincisi Marcus Eberhardt ve Francis Teal (2010) tarafından Pesaran (2006) CCEMG (Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi) yöntemine alternatif olarak geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Pesaran (2006) Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup Tahmincisi benzer şekilde Genişletilmiş Ortalama Grup tahmincisi de serilerde birim kök olması veya olmaması durumunda, serilerin eş bütünleşik olması veya olmaması durumunda ve ek olarak yatay kesit bağımlılığının olması durumunda dahi etkin sonuçlar vermektedir (Eberhardt ve Teal 2010).

### 3.4. Analiz ve Bulgular

Tablo 3.3'te kurumsal kalite endeksleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik kurulan modellerde yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır.

**Tablo 3. 1. Tanımlayıcı İstatistikler**

| Değişken        | Ort    | Medya  | Max     | Min     | Std. Dev. | Çarpıklık | Basıklık | Jarque-Bera | Olaslık | Toplam  | Gözlem |
|-----------------|--------|--------|---------|---------|-----------|-----------|----------|-------------|---------|---------|--------|
| LN <sub>Y</sub> | 10.211 | 10.423 | 11.6299 | 8.2949  | 0.7143    | -0.3542   | 2.3064   | 29.5711     | 0.0000  | 7372.48 | 722    |
| K               | 22.527 | 22.244 | 53.5915 | 10.578  | 4.1281    | 0.9587    | 8.0684   | 883.409     | 0.0000  | 16264.5 | 722    |
| L               | 56.017 | 56.707 | 75.4330 | 37.737  | 6.3538    | -0.0734   | 3.3416   | 4.16025     | 0.1249  | 40444.1 | 722    |
| G               | 18.996 | 19.151 | 27.9350 | 10.2971 | 3.8222    | -0.2059   | 2.6129   | 9.60719     | 0.0082  | 13715.1 | 722    |
| TO              | 93.965 | 77.705 | 380.104 | 20.4471 | 55.051    | 2.0161    | 8.9041   | 1537.72     | 0.0000  | 67843.1 | 722    |

|    |        |        |         |         |        |         |        |         |        |        |     |
|----|--------|--------|---------|---------|--------|---------|--------|---------|--------|--------|-----|
| CC | 1.1854 | 1.3124 | 2.4699  | -0.8549 | 0.8159 | -0.3072 | 1.9678 | 43.4059 | 0.0000 | 855.85 | 722 |
| GE | 1.234  | 1.3393 | 2.35400 | -0.4127 | 0.6005 | -0.4657 | 2.2796 | 41.7169 | 0.0000 | 890.98 | 722 |
| PS | 0.6393 | 0.8483 | 1.7552  | -2.3745 | 0.7188 | -1.6195 | 5.6118 | 520.811 | 0.0000 | 461.56 | 722 |
| RL | 1.2027 | 1.3269 | 2.1297  | -0.7168 | 0.6684 | -0.8574 | 3.1061 | 88.8131 | 0.0000 | 868.32 | 722 |
| RQ | 1.2345 | 1.2789 | 2.0919  | -0.0879 | 0.4798 | -0.5699 | 2.5546 | 45.0477 | 0.0000 | 891.31 | 722 |
| VA | 1.1034 | 1.1374 | 1.8009  | -0.8617 | 0.4581 | -1.4549 | 5.5417 | 449.083 | 0.0000 | 796.69 | 722 |

Tablodan da görülebileceği gibi, ele alınan dönemde OECD genelinde istihdam oranı ortalama olarak %56, kamu tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı %18.9 ve ticari açıklık oranı ise %93.9'dur. Kurumsal kalite endeksleri arasında bu dönemde ortalama olarak en yüksek değere sahip olan endeksler 1.23 ile yönetimin etkinliği ve düzenleme kalitesi değişkenleridir. En düşük değere sahip olan endeks ise 0.64 ile politik istikrardır. Çarpıklık değerleri bakımından K ve TO açıklık değişkenleri pozitif yönde sağa, diğer değişkenler ise negatif yönde sola çarpıktır. Basıklık değerlerine göre ise LNY, G, CC, GE ve RQ değişkenleri 3'ten küçük değerler aldıklarından dağılımları normal dağılıma göre basık, diğer değişkenler 3'ten büyük değerler aldıklarından dağılımları normal dağılıma göre diktiler. Yatay kesit birimi N=38, zaman boyutu T=19 olmak üzere toplamda 722 gözlem bulunmaktadır.

Tablo 3.4'de değişkenler arasındaki Pairwise korelasyonlarına ait bulgular gösterilmektedir. Tablodan da izlenebileceği gibi, LNY değişkeni ile kurumsal kalite endeksleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü korelasyonlar bulunmaktadır. Ayrıca LNY ile L, LNY ile LNG ve LNY ile LNT arasında da pozitif ve anlamlı ilişkiler vardır. LNY ile LNK arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

**Tablo 3. 2. Pairwise Korelasyonları**

| Değişken | LNY     | K        | L       | G       | T       | CC      | GE      | PS      | RQ      | RL      | VA |
|----------|---------|----------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|----|
| LNY      | 1       |          |         |         |         |         |         |         |         |         |    |
| K        | -0.0188 | 1        |         |         |         |         |         |         |         |         |    |
| L        | 0.4533* | 0.2002*  | 1       |         |         |         |         |         |         |         |    |
| G        | 0.3306* | -0.2330* | 0.0443  | 1       |         |         |         |         |         |         |    |
| T        | 0.1999* | 0.0222   | -0.0635 | 0.0042  | 1       |         |         |         |         |         |    |
| CC       | 0.8249* | 0.0141   | 0.5542* | 0.3889* | 0.0965* | 1       |         |         |         |         |    |
| GE       | 0.8554* | 0.0585   | 0.5231* | 0.4064* | 0.1189* | 0.9359* | 1       |         |         |         |    |
| PS       | 0.5420* | 0.0766*  | 0.3124* | 0.2707* | 0.3502* | 0.6402* | 0.6406* | 1       |         |         |    |
| RQ       | 0.7738* | 0.1038*  | 0.4889* | 0.3529* | 0.1997* | 0.8881* | 0.8943* | 0.6478* | 1       |         |    |
| RL       | 0.8502* | 0.0516   | 0.4965* | 0.4169* | 0.1498* | 0.9494* | 0.9514* | 0.7153* | 0.9159* | 1       |    |
| VA       | 0.7644* | -0.0576  | 0.3822* | 0.4418* | 0.2178* | 0.8648* | 0.8411* | 0.8216* | 0.8455* | 0.8977* | 1  |

\*: %5 düzeyinde anlamlıdır.

OECD ülkelerinde kurumsal kalite endekslerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini test ederken öncelikle analizlerde kullanılacak değişkenler için yatay kesit bağımlılık testlerinin yapılması gerekmektedir. Çünkü yatay kesit bağımlılığının olması değişkenlerin durağan olup-olmadıklarını sınarken kullanılacak birim kök testlerinin seçimini belirlemektedir. Bu doğrultuda yapılan yatay kesit bağımlılık testlerinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 3.5'e bakıldığında, tüm değişkenler için testlerin tamamında yatay kesitsel bağımlılığının olmadığını öne süren  $H_0$  hipotezi reddedilebilmektedir. Bu nedenle değişkenlerin tamamında yatay kesitsel bağımlılık söz konusudur.

**Tablo 3. 3. Yatay Kesit Bağımlılık Testlerine Ait Bulgular**

| Değişken / Test | Breusch-Pagan LM testi | Pesaran ölçeklendirilmiş LM testi | Sapması düzeltilmiş LM testi | Pesaran CD testi |
|-----------------|------------------------|-----------------------------------|------------------------------|------------------|
| LNY             | 9107.89***             | 224.15***                         | 223.09***                    | 81.94***         |
| K               | 2881.55***             | 58.1***                           | 57.04***                     | 21.28***         |
| L               | 3392.73***             | 71.73***                          | 70.68***                     | 20.34***         |
| G               | 3777.13***             | 81.98***                          | 80.93***                     | 36.64***         |
| TO              | 5759.48***             | 134.85***                         | 133.8***                     | 47.4***          |
| CC              | 3159.11***             | 65.5***                           | 64.45***                     | 3.71***          |
| GE              | 2758.82***             | 54.83***                          | 53.77***                     | 4.49***          |
| PS              | 2521.07***             | 48.49***                          | 47.43***                     | 22.19***         |
| RL              | 2783.23***             | 55.48***                          | 54.42***                     | 8.54***          |
| RQ              | 2967.52***             | 60.39***                          | 59.34***                     | 0.18***          |
| VA              | 2883.84***             | 58.16***                          | 57.11***                     | 18.64***         |

\*\*\*: Katsayı %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.  $H_0$  hipotezi: Yatay kesitsel bağımlılık (korelasyon) yoktur.

Değişkenlerin tamamında yatay kesitsel korelasyonun olması bu durumu dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda birim kök testi olarak Pesaran (2007) tarafından geliştirilen yatay kesitsel olarak ağırlıklandırılmış Im-Pesaran-Shin-CIPS testi kullanılmıştır. CIPS testine ait temel bulguların yer aldığı Tablo 3.6'ya göz atıldığında, değişkenlerin tümünün gerek sabitli gerekse de sabitli ve trendli durumda düzeylerinde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu değişkenlerin birinci farkları alındığında ise durağan duruma geldikleri görülmektedir. Dolayısıyla değişkenlerin tamamının  $I(1)$  düzeyde oldukları tespit edilmektedir.

**Tablo 3. 4. Pesaran (2007) CIPS Testine Ait Bulgular**

| DEĞİŞKEN | Düzy     |                   | 1. Fark  |                   |
|----------|----------|-------------------|----------|-------------------|
|          | Sabitli  | Sabitli & Trendli | Sabitli  | Sabitli & Trendli |
| LNY      | -1.85596 | -1.79963          | -2.39612 | -2.68445          |
| K        | -1.61360 | -2.53320          | -3.62264 | -3.83230          |
| L        | -1.06237 | -1.79722          | -2.40760 | -2.76673          |
| G        | -1.69942 | -2.12687          | -2.69604 | -3.07993          |
| TO       | -1.63175 | -1.97714          | -2.91147 | -2.95532          |
| CC       | -2.15461 | -2.06624          | -3.51093 | -3.43842          |
| GE       | -2.20533 | -2.60164          | -4.49367 | -4.57362          |
| PS       | -2.06096 | -2.43938          | -4.17531 | -4.49203          |

|                        |                                      |                                      |                                      |                                      |
|------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------|
| <b>RL</b>              | -2.05101                             | -2.59691                             | -3.64002                             | -3.67801                             |
| <b>RQ</b>              | -1.64783                             | -2.24946                             | -3.79180                             | -3.53897                             |
| <b>VA</b>              | -1.93785                             | -2.57357                             | -4.01286                             | -4.08013                             |
| <b>Kritik Değerler</b> | %1= -2.30<br>%5= -2.14<br>%10= -2.05 | %1= -2.82<br>%5= -2.66<br>%10= -2.57 | %1= -2.30<br>%5= -2.14<br>%10= -2.05 | %1= -2.82<br>%5= -2.66<br>%10= -2.57 |

Kurumsal kalite endekslerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test ederken eğim heterojenliğinin de kontrol edilmesi gerekmektedir. Çünkü katsayıların homojen veya heterojen olması durumlarına göre kullanılacak tahminci de önem kazanmaktadır. Bu çerçevede Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi bulgularına göre modellerin tamamında hem büyük hem de küçük örneklem durumuna ait istatistikler %1 düzeyinde anlamlıdır. Bu nedenle eğim katsayılarının homojen olduğunu gösteren  $H_0$  hipotezi tüm modeller için reddedilmekte ve eğim katsayılarının heterojen olduğu tespit edilmektedir.

**Tablo 3. 5.** Pesaran & Yamagata (2008) Delta Testine Ait Bulgular

| Model                                 | Delta     | Adj.      |
|---------------------------------------|-----------|-----------|
| <b>Model 1 (yolsuzluk)</b>            | 15.811*** | 19.895*** |
| <b>Model 2 (yönetim etkinliği)</b>    | 16.433*** | 20.678*** |
| <b>Model 3 (politik istikrar)</b>     | 16.086*** | 20.241*** |
| <b>Model 4 (düzenleme kalitesi)</b>   | 16.073*** | 20.225*** |
| <b>Model 5 (hukukun üstünlüğü)</b>    | 15.803*** | 19.885*** |
| <b>Model 6 (hesap verilebilirlik)</b> | 15.572*** | 19.595*** |

\*\*\*: Katsayı %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.  $H_0$  hipotezi: Eğim katsayıları homojendir.

Değişkenlerin birinci farklarda durağan, yani  $I(1)$  olmaları bu değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılabileceğini göstermektedir. Bu amaçla Westerlund (2005) tarafından geliştirilen panel eşbütünleşme testlerinin sonuçlarının yer aldığı Tablo 3.8'den de görülebileceği gibi, modellerin hepsinde uzun dönem ilişkisi vardır.

**Tablo 3. 6.** Westerlund (2005) Panel Eşbütünleşme Testine Ait Bulgular

| Model                                 | İstatistik |
|---------------------------------------|------------|
| <b>Model 1 (yolsuzluk)</b>            | 4.6819***  |
| <b>Model 2 (yönetim etkinliği)</b>    | 3.7821***  |
| <b>Model 3 (politik istikrar)</b>     | 5.1928***  |
| <b>Model 4 (düzenleme kalitesi)</b>   | 5.5147***  |
| <b>Model 5 (hukukun üstünlüğü)</b>    | 5.2603***  |
| <b>Model 6 (hesap verilebilirlik)</b> | 5.7914***  |

$H_0$ : Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.

Kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi için oluşturulan modellerde eşbütünleşme ilişki tespit ettikten sonra, bu ilişkinin yönü, şiddeti ve derecesi katsayı heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığı durumlarında kullanılabilen Eberhardt & Bond (2009) ile Eberhardt & Teal (2010) tarafından geliştirilen AMG tahmincisi kullanılarak test edilmiştir.

Tablo 3.9’da bulunan Eberhardt & Teal (2010) AMG bulgularına göre modellerin tamamında sabit sermaye oluşumu (K) ile istihdam oranı (L) iktisadi beklentiler doğrultusunda istatistiksel olarak pozitif, kamu tüketim harcamaları (G) ise negatif ve anlamlıdır. Bununla birlikte; Politik İstikrar ve Şiddetin Olmaması (PS), Düzenleme Kalitesi (RQ) ile Hukukun Üstünlüğü (RL) değişkenlerine ait katsayılar da istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Diğer yandan; Yolsuzluğun Olmaması (CC), Düzenleme Kalitesi (GE) ve Hesap Verilebilirlik ve Şeffaflık (VA) değişkenlerine ait katsayılar pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir.

**Tablo 3. 7.** Eberhardt & Teal (2010) AMG Tahmincisine Ait Bulgular

| VARIABLES     | (1)<br>LNY              | (2)<br>LNY              | (3)<br>LNY              | (4)<br>LNY              | (5)<br>LNY              | (6)<br>LNY              |
|---------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|-------------------------|
| K             | 0.00355***<br>(0.00123) | 0.00301***<br>(0.00116) | 0.00296***<br>(0.00110) | 0.00225*<br>(0.00121)   | 0.00310**<br>(0.00121)  | 0.00270**<br>(0.00124)  |
| L             | 0.00804***<br>(0.00144) | 0.00848***<br>(0.00149) | 0.00870***<br>(0.00148) | 0.00830***<br>(0.00145) | 0.00806***<br>(0.00143) | 0.00913***<br>(0.00154) |
| G             | -0.0133***<br>(0.00181) | -0.0139***<br>(0.00167) | -0.0126***<br>(0.00169) | -0.0129***<br>(0.00184) | -0.0142***<br>(0.00193) | -0.0131***<br>(0.00173) |
| T             | -7.36e-05<br>(0.000239) | 7.83e-05<br>(0.000242)  | 8.13e-05<br>(0.000201)  | 0.000234<br>(0.000261)  | 8.19e-05<br>(0.000208)  | -3.13e-05<br>(0.000214) |
| CC            | 0.0102<br>(0.0106)      |                         |                         |                         |                         |                         |
| GE            |                         | 0.0115<br>(0.00779)     |                         |                         |                         |                         |
| PS            |                         |                         | 0.0142**<br>(0.00656)   |                         |                         |                         |
| RQ            |                         |                         |                         | 0.0219**<br>(0.00861)   |                         |                         |
| RL            |                         |                         |                         |                         | 0.0349***<br>(0.0114)   |                         |
| VA            |                         |                         |                         |                         |                         | 0.00656<br>(0.0145)     |
| __00000R_c    | 0.863***<br>(0.151)     | 0.863***<br>(0.169)     | 0.891***<br>(0.168)     | 0.899***<br>(0.160)     | 0.833***<br>(0.152)     | 0.884***<br>(0.161)     |
| __000007_t    | 0.000731<br>(0.00256)   | 0.00110<br>(0.00274)    | 0.00146<br>(0.00252)    | -0.000499<br>(0.00235)  | 0.00132<br>(0.00272)    | 0.00114<br>(0.00251)    |
| Constant      | 9.781***<br>(0.193)     | 9.786***<br>(0.184)     | 9.739***<br>(0.185)     | 9.739***<br>(0.192)     | 9.776***<br>(0.184)     | 9.737***<br>(0.188)     |
| Gözlem sayısı | 722                     | 722                     | 722                     | 722                     | 722                     | 722                     |
| Birim sayısı  | 38                      | 38                      | 38                      | 38                      | 38                      | 38                      |

Not: \_\_00000R\_c: Ortak dinamik süreç, \_\_000007\_t: Gruba-özümlü doğrusal trend. Parantez içindekiler standart hatalardır. \*\*\* p<0.01, \*\* p<0.05, \* p<0.1

AMG bulgularına göre modellerin tamamında sabit sermaye oluşumu (K) ile istihdam oranı (L) iktisadi beklentiler doğrultusunda istatistiksel olarak pozitif, kamu tüketim harcamaları (G) ise negatif ve anlamlıdır. Bununla birlikte; Politik İstikrar ve Şiddetin Olmaması (PS), Düzenleme Kalitesi (RQ) ile Hukukun Üstünlüğü (RL) değişkenlerine ait katsayılar da istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı çıkmıştır. Diğer yandan; Yolsuzluğun Olmaması (CC), Yönetimin Etkinliği (GE) ve Hesap Verilebilirlik ve Şeffaflık (VA) değişkenlerine ait katsayılar pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamlı değildir.

**Tablo 3. 8.** Bulguların Karşılaştırılması

| Değişken | OECD Ülkeleri |
|----------|---------------|
| K        | + (ANLAMLI)   |
| L        | + (ANLAMLI)   |
| G        | - (ANLAMLI)   |
| TO       | + (ANLAMSIZ)  |
| CC       | + (ANLAMSIZ)  |
| GE       | + (ANLAMSIZ)  |
| PS       | + (ANLAMLI)   |
| RL       | + (ANLAMLI)   |
| RQ       | + (ANLAMLI)   |
| VA       | + (ANLAMSIZ)  |

OECD ülkelerin kurumsal kalite endekslerinin tamamının ekonomik büyümeye olan etkisinin pozitif olduğu, bu endeksler arasında Politik İstikrar ve Şiddetin Olmaması (PS), Düzenleme Kalitesi (RQ) ile Hukukun Üstünlüğü (RL) değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

## SONUÇ

Son yıllarda, ekonomik büyümenin gerekli bir koşulu olan iyi kurumların oluşturulmasına büyük önem verilmiştir. Kurumların iktisadi büyüme açısından önemi görüldükçe, kurumların tanımı, özellikleri, işlevleri ve ölçümleri günümüzde sıkça araştırılan bir konu haline gelmiştir. Literatürde görüldüğü üzere kurumsal faktörlerin, iktisadi faaliyetler üzerinde etkili olduğu önemli ölçüde kabul görmüştür. Kurumsal faktörler, ekonomik büyümeyi pozitif veya negatif etkileyebilmekte ve bu etkinin düzeyi de kurumsal değişkenlere göre değişkenlik göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen analiz sonuçlarına göre OECD ülkelerinin kurumsal kalite endekslerinin tamamının ekonomik büyümeye olan etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür. Ülkelere bakıldığında emeği temsilen kullanılan istihdam oranının ve yatırımın vekili olarak kullanılan sabit sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi iktisadi beklentiler doğrultusunda pozitif ve anlamlıdır. Dolayısıyla elde edilen ampirik bulguya göre yatırımların artması, ele alınan ülke grubunun ekonomik büyüme sürecinin hızlanmasına neden olmaktadır. İhracat ve ithalatın toplamının GSYH içindeki payı olarak hesaplanan ticari açıklık oranı değişkenine bakıldığında, OECD ülke grubunda istatistiksel olarak pozitif ve anlamsız bulunmuştur. Literatürde, ticari açıklık oranının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda bir fikir birliği oluşmamıştır.

OECD ülke grubunda özellikle yönetimin etkinliği ekonomik büyümeyi pozitif ve anlamsız bir şekilde etkilemektedir. Bu sonuç, hükümetin etkinliğinin iktisadi büyümeyi desteklemedeki

önemini göstermektedir. Yönetimin etkinliğini artırmak için, hükümetlerin kamu hizmetlerinin kalitesi ve hizmetlerin siyasi baskılardan bağımsız olması, yeni politika oluşturabilme ve uygulayabilme yeteneğini yükseltmesi gerekmektedir. Bu nedenle OECD grubu ülkeleri için politik istikrar büyük önem arz etmektedir.

Ülkelerin ekonomik kalkınma düzeylerini uyarabilmeleri için kat etmesi gereken yollardan bir tanesi de kurumsal düzenleme kalitesini iyileştirmektir. Bu minvalde, bu ülkelerin iktisadi performansını artırmaya yönelik politikalar kurumları baz alarak oluşturulmalıdır. Bunun sonucunda büyümenin bir ön koşulu olarak görülen kaliteli kurumlar, iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilmesi için önemli bir aktör olacaktır. Bilindiği gibi, ifade özgürlüğü ve şeffaflık demokrasinin bir göstergesidir. Bireylerin ifade özgürlüklerinin artması, kurumların daha şeffaf ve hesap verebilir olması bir gelişmişlik göstergesidir. Çalışmada OECD ülke grupları için ifade özgürlüğü ve şeffaflık değişkeninin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ama anlamsız bulunmuştur. Bu durum, demokrasinin varlığı ve niteliğinin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri hakkında ortak bir fikir sağlayacak kadar net bilgi olmaması ile açıklanabilir.

Genel olarak elde edilen bulgulara göre, OECD ülke gruplarında, kurumsal kalite ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yapmaktadır. Bu bağlamda hükümetin; hukukun üstünlüğü, düzenlemelerin kalitesi, ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, yolsuzlukla mücadele, yönetimin etkinliği ve politik istikrar ve şiddetin olmamasına yönelik düzenlemeleri ve teşvikleri arttırmaları gerektiği söylenebilir. Bu düzenleme ve teşvik sonucunda kurumsal kalitedeki iyileşme beraberinde ekonomik büyümede artışı getirecektir.

Ampirik sonuçlar, OECD ülke gruplarında kurumsal kalitenin sağlanması durumunda ekonomik büyümenin arttırılabileceği yönünde güçlü kanıtlar sunmaktadır. Kurumsal kalitenin ülke ekonomilerinin performansı üzerinde daha etkili olmaları için hükümetin kurumlar üzerindeki belirsizliği azaltıp işlem maliyeti üzerinde etkili olarak, ekonomik faaliyetleri üretken alanlara yönlendirip ve güveni sağlayıp işbirliğini geliştirmeleri gerekmektedir. Çalışmanın bulguları kurumların iktisadi büyümede önem arz ettiğini göstermektedir. Bu yüzden istikrarlı ve kalıcı bir büyüme için ülkelerin kurumları güçlendirici politikalara öncelik vermesi gerekmektedir.

## **KAYNAKÇA**

- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. ve Thaicharoen, Y. (2003). Institutional Causes, Macroeconomic Symptoms Volatility, Crises and Growth, *Journal of Monetary Economics*, 50, 49-123
- Akın, C. S. (2012). Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. Çukurova Üniversitesi SBE Doktora Tezi İktisat ABD. Adana.
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, *Sosyo Ekonomi/140216*, 348-366.
- Artan, S., Hayaloğlu, P. ve Demirel, S.K. (2017). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Kesimi Büyüklüğü, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(3), 1-9.
- Asghar, N., Qureshi, S., ve Nadeem, M. (2015). Institutional Quality and Economic Growth: Panel ARDL Analysis for Selected Developing Economies of Asia. *South Asian Studies*, 30(2), 381- 403.

- Avcı, M., Avcı Mukiyen, G. (2017). OECD Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi. *Sosyo-Ekonomi*, 25(31), 75-90.
- Aytun, C., ve Akın, C.S.(2014). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1), 89-100.
- Chong, Alberto ve Cesar Calderon (2000); “Causality and Feedback Between Institutional Measures and Economic Growth,” *Economics & Politics*, Cilt 12, Sayı 1, s. 69-81.
- Coase, R. (1998); “The New Institutional Economics”, *The American Economic Review*, Vol. 88, Issue 2, May, pp.72-74.
- Coase, R. H., (1937), *The Nature Of The Firm*, *Economica*, 4(16): 386-405. Coase, R. H., (1960), *Problem of Social Cost*, *The Journal of the Law and Economics*, c.3: 1-44.
- Commons, J.R. (1931). “Institutional Economics”, *The American Economic Review*, 21(4), 648-57.
- Commons, J.R. (1996). “Law and Economics”, in M. Rutherford & W.J. Samuels (eds.), *John R. Commons: Selected Essays, Volume Two*, London and New York: Routledge, 327-36
- Çetin, T. Yeni Kurumsal İktisat Sosyoloji Konferansları No: 45 (2012-1) / 43-73
- Doğan, E. (2019). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Para, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Bölüm Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Eberhardt, M., ve Bond, S., (2009). “Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator”. *Nordic Econometrics Conference*, Lund, October 29-31.
- Eberhardt, M., ve Teal, F., (2010). *Productivity Analysis in Global Manufacturing Production*. Discussion Paper 515. Department of Economics, University of Oxford. <http://www.economics.ox.ac.uk/research/WP/pdf/paper515.pdf>
- Feld, Lars P and Stefan Voigt (2003), *Economic growth and judicial independence: cross country evidence using a new set of indicators*, *CesIFO Working Papers* No 906.
- Figankaplan, T. (2017). Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 11(1), 65-91.
- John, Dewey, *Deneyim ve Eğitim*: ODTÜ Yayıncılık, 2021.
- Mitchell, W.C. (1935). “Commons on Institutional Economics”, *The American Economic Review*, 25(4), 635-52.
- Mitchell, W.C. (1925). “Quantitative Analysis in Economic Theory”, *The American Economic Review*, 15(1), 1-12.
- Mobarak, A., Karshenasan, A. (2012). The Impact of Institutional Quality on Relation Between Resource Abundance and Economic Growth. *Iranian Economic Review*, 16(32), 1-16.
- Nawaz, S., Iqbal, N., Khan, M. (2014). The Impact of Institutional Quality on Economic Growth: Panel Evidence. *The Pakistan Development Review*, 55(1), 15-31.
- North, D. C. (2002), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Olson, M. (1996). Distinguished lecture on economics in government: Big bills left on the sidewalk: why some nations are rich, and others poor. *Journal of Economic Perspectives*, 10(2), 3-24.
- Özsahin, S. (2016). Kurumsal Kalite Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Ne Kadar Önemli? Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of Yasar University*, 11(44), 251-262.
- Özşahin, Ş., & Ucler, G. (2019). The Effect of Remittances on Financial Development: Dynamic Panel Data Analysis on Developing Countries. *Ekonomik Yaklaşım*, 30(110), 1-24.

- Özveren, E. (2007). Kurumsal iktisat: aralanan karakutu. E. ÖZVEREN (der.), Kurumsal iktisat. İstanbul: İmge Kitabevi, 15-43. Ss
- Şahin, D. (2018). MENA Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi, 5(1), 1-9.
- Şanlısoy, S., Kök, R. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006). Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 101-125.
- Siddiqui, D., Ahmed, Q. (2009). The Causal Relationship Between Institutions and Economic Growth: An Empirical Investigation for Pakistan Economy. MPRA, 1-26.
- Siddique, H., Nawaz, A., Majeed, M. (2016). The Impact of Institutional Governance on Economic Growth: A Panel Data Analysis. Bulletin of Business and Economics, 5(4), 210219.
- Tekeoğlu, M. (1993). İktisad Düşünce Tarihi. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi
- Teyyare. E ve Sayaner, K. (2018). Türkiye’de Sabit Sermaye Yatırımları, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüm İlişkisi Analizi. Researcher: Social Science Studies (2018) 6(1): 179-196.
- Veblen, Thorstein, Aylak Sınıf (çev. İnci User). İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, 1995.
- Yamak, T. (2017). Kurumsal Kalite Faktörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Körfez Ülkeleri Örneği. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi , 5(4), 65- 79.
- Yamak, T. (2015). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Körfez Ülkeleri İçin Bir Uygulama. Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.
- Yapraklı, S. (2008). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. Ege Akademik Bakış, 8(1), 301-317.
- Westerlund, J. 2005. New simple tests for panel cointegration. Econometric Reviews 24: 297-316.
- <https://data.worldbank.org/>
- <https://www.heritage.org/>
- <https://freedomhouse.org/>
- <https://www.fraserinstitute.org/>